

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΑΘΗΝΩΝ

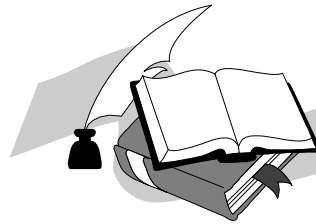
ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΜΑΘΗΜΑ: ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: κ. Α. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ ΕΤΟΣ: 2004 ~ 2005

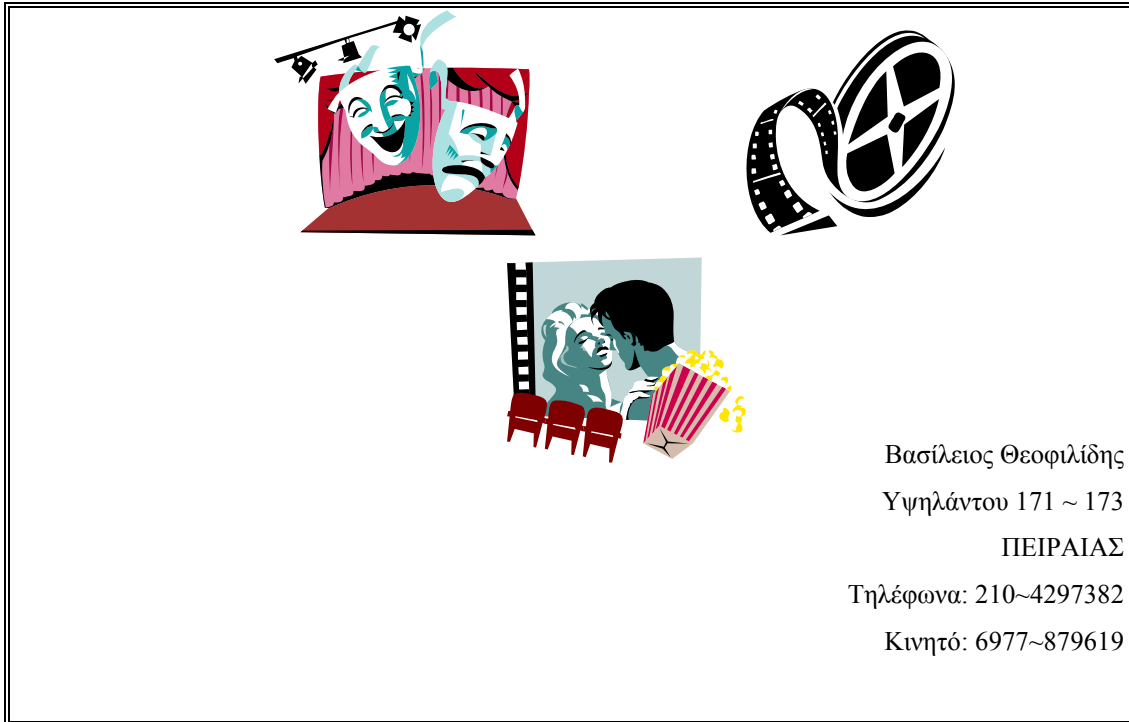

Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

(άρθρο 16 του Συντάγματος)

Εργασία του μεταπτυχιακού φοιτητή Θεοφίλη Βασιλείου

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	3
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: ΕΘΝΙΚΗ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΗΣ ΝΟΜΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ.....	4
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ.....	5
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΤΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ.....	9
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: ΤΑ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΑ Ή ΟΙ ΦΟΡΕΙΣ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ.....	12
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ: ΟΙ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ.....	13
ΕΠΙΛΟΓΟΣ ~ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	18
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	19

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Οι βιοτικοί χώροι της τέχνης και του δικαίου μοιάζουν λίαν απομακρυσμένοι ο ένας από τον άλλον. Ο χώρος της τέχνης είναι ελευθεριακός, χώρος όπου κυριαρχεί το συναίσθημα. Ενώ το δίκαιο είναι η επιστήμη, που προσπαθεί να ρυθμίσει τη ζωή του ανθρώπου: είναι χώρος όπου κυριαρχεί η λογική. Μοιάζουν καταρχήν με πεδία ασύμπτωτα. Όμως δεν είναι έτσι.

Ο κλάδος του συνταγματικού δικαίου που πραγματεύεται τα ατομικά (σωστότερα: τα θεμελιώδη συνταγματικά) δικαιώματα είναι κατεξοχήν χώρος ελευθερίας. Τα δικαιώματα του ατόμου είναι η πιο γνήσια έκφραση του δημοκρατικού πολιτεύματος. Μέσα στη δημοκρατία ο καλλιτέχνης είναι πραγματικά ελεύθερος να δημιουργήσει, να εμπνευστεί και να εκφραστεί, μακριά από τη λογοκρισία που επιβάλλουν τα δικτατορικά καθεστώτα.

Στη σύγχρονη εποχή της οικονομικής και πολιτισμικής παγκοσμιοποίησης βέβαια, κατακλυζόμαστε και από υποπροϊόντα τέχνης. Η εμπορευματοποίηση της τέχνης έχει επιφέρει σε μεγάλο βαθμό μείωση της ποιοτικής στάθμης των έργων σε

όλους τους τομείς της τέχνης. Αυτό το συμπέρασμα, όμως, δεν πρέπει να μας αποπροσανατολίζει: μέσα στο σύγχρονο δημοκρατικό πολίτευμα που ενισχύει τον καλλιτεχνικό πλουραλισμό, ο ακροατής ή ο θεατής πρέπει να έχει πάντοτε την ελευθερία της επιλογής του καλλιτεχνικού έργου που επιθυμεί να απολαύσει. Παράλληλα, όμως, το Κράτος οφείλει να ενισχύει τις καλές τέχνες, παρά τη δημοσιονομική του στενότητα, και προπαντός να προωθεί την καλλιτεχνική και αισθητική παιδεία που δυστυχώς δεν είναι καθόλου αναπτυγμένη και είναι περισσότερο τεχνοκρατική παρά καλλιτεχνική. Όλοι αυτοί οι στόχοι είναι συνταγματικά κατοχυρωμένοι, αλλά η εφαρμογή των σχετικών διατάξεων υπολείπεται ακόμα πολύ...

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: ΕΘΝΙΚΗ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΗΣ ΝΟΜΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

Κατά το άρθρο 16 παρ. 1 του ελληνικού Συντάγματος "η τέχνη και η επιστήμη, η έρευνα και η διδασκαλία είναι ελεύθερες: η ανάπτυξη και η προαγωγή τους αποτελεί υποχρέωση του Κράτους. Η ακαδημαϊκή ελευθερία και η ελευθερία της διδασκαλίας δεν απαλλάσσουν από το καθήκον της υπακοής στο Σύνταγμα"

Στο άρθρο 10 της ΕΣΔΑ που κατοχυρώνει την ευρύτατη ελευθερία της εκφράσεως μπορεί να υπαχθεί και η ελευθερία της τέχνης.

Στο άρθρο II - 73 εδάφιο α' του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Συνθήκης για τη θέσπιση του Συντάγματος της Ευρωπαϊκής Ένωσης αναφέρεται (*expressis verbis*) ότι η τέχνη και η επιστήμη είναι ελεύθερες.

Σε ευρωπαϊκό θεσμικό επίπεδο πρέπει να σημειωθεί η διάταξη του άρθρου 151 της Συνθήκης σύμφωνα με την παράγραφο 2 της οποίας η Κοινότητα αποσκοπεί στην ενθάρρυνση της συνεργασίας μεταξύ των κρατών μελών και, αν αυτό είναι αναγκαίο, υποστηρίζει και συμπληρώνει τη δράση τους (μεταξύ άλλων) στον τομέα της καλλιτεχνικής και λογοτεχνικής δημιουργίας, συμπεριλαμβανομένου και οπτικοακουστικού τομέα. Η διάταξη αυτή ενσωματώθηκε με τις κατάλληλες τροποποιήσεις και στη Συνθήκη για τη θέσπιση του Συντάγματος της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο άρθρο III - 280. Η Κοινότητα συνεργάζεται με διεθνείς οργανισμούς (π.χ. UNESCO), θεσπίζει "δράσεις ενθάρρυνσης", χωρίς, όμως, να εναρμονίζει τις νομοθετικές και κανονιστικές διατάξεις των κρατών μελών (ενόψει και της διατηρήσεως της πολιτιστικής ποικιλομορφίας και των εθνικών πολιτιστικών ιδιαιτεροτήτων των κρατών μελών¹.

Η ελευθερία της τέχνης κατοχυρώνεται επίσης στο άρθρο 15 του Διεθνούς Συμφώνου του ΟΗΕ για τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα του 1966 (το οποίο κυρώθηκε από τη Χώρα μας με το Ν. 1532/1985). Συγκεκριμένα αναγνωρίζει δικαίωμα συμμετοχής στον πολιτιστικό βίο. Το κύριο χαρακτηριστικό, όμως, του ως άνω διεθνούς συμφώνου είναι ότι περιλαμβάνει διατάξεις χαλαρού περιεχομένου και επαφίεται στον εσωτερικό νομοθέτη για τα περαιτέρω, με τη χαρακτηριστική φράση "τα συμβαλλόμενα κράτη αναλαμβάνουν να εξασφαλίσουν.."²

Τέλος, το άρθρο 27 της Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου της 10ης Δεκεμβρίου 1948 προστατεύει τη συμμετοχή στην πνευματική ζωή της κοινότητας, τις καλές τέχνες, την επιστημονική πρόοδο και τα αγαθά της. Η Οικουμενική Διακήρυξη είναι ως προς τα πιο πάνω δικαιώματα αρκούντως ασαφής και προγραμματική. Η ανυπαρξία νομικής δεσμευτικότητας του κειμένου (υιοθετήθηκε με ψήφισμα - resolution της Γενικής Συνελεύσεως του ΟΗΕ) δε σημαίνει ότι το κείμενο δεν έχει μεγάλη πολιτική βαρύτητα³.

¹ Για ανάλυση του άρθρου 151 Συνθήκης βλ. Ν. Σκανδάμη, La régulation de la diversité culturelle en droit européenne, συλλογικός τόμος του Συνεδρίου της Κυκλαδικής Ακαδημίας για την Ευρώπη που έγινε στην Τήνο τον Ιούλιο του 2002, υπό τον τίτλο "Facteurs culturels dans l' action normative de l' Union Européenne", Σάκκουλας - Bruylant, σελ. 225 κ.ε.

² Εμμ. Ρούκουνας, *Διεθνής Προστασία Ανθρώπινων Δικαιωμάτων*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 1995, σελ. 96-97.

³ Εμμ. Ρούκουνας, ο.π., σελ. 70-74

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

Η μεγαλύτερη δυσκολία που συναντάει ο ερμηνευτής, όταν προσπαθεί να ερμηνεύσει τη διάταξη του άρθρου 16 (το οποίο προστατεύει μεταξύ άλλων συνταγματικών δικαιωμάτων και την ελευθερία της τέχνης) είναι ο προσδιορισμός της έννοιας "τέχνη". Ορισμός γενικά αποδεκτός δεν υπάρχει. Και κρίνεται δυσχερές και συνάμα άστοχο να προσπαθήσει κανείς να δώσει ορισμό σε ένα τόσο πολυδιάστατο φαινόμενο, τη στιγμή που και μεταξύ των ειδικών της τέχνης υπάρχουν διχογνωμίες⁴.

Πάντως πέραν από τις ως άνω δυσχέρειες, οι νομικοί επεχείρησαν κατά καιρούς τις ακόλουθες προσεγγίσεις στο θέμα, τις οποίες συνοπτικά αναφέρουμε και κριτικά θα σχολιάσουμε:

1) "Ως έργο τέχνης οφείλει να θεωρηθεί καταρχήν ο,τιδήποτε ο ίδιος ο δημιουργός του θεωρεί ως τέτοιο, εκτός αν τούτο έρχεται σε προφανή αντίθεση προς τις κρατούσες κοινωνικές αντιλήψεις"⁵. Αυτή η θέση δεν είναι σωστή, γιατί:

α) υπήρξαν πολλοί δημιουργοί που αποκήρυξαν τα έργα τους ως μη αντιπροσωπευτικά της τέχνης τους, β) η διάταξη του 16 Σ, ερμηνευόμενη κατ' αυτόν τον τρόπο, χάνει κάθε κανονιστικό περιεχόμενο, καθότι ο καθένας θα αξίωνε να τύχει της αυξημένης προστασίας του 16 Σ και γ) προσπαθώντας να αποφύγει αυτό το άτοπο, η συγκεκριμένη άποψη προσπαθεί να θέσει ως ασφαλιστική δικλείδα τις κρατούσες κοινωνικές αντιλήψεις, ένα κριτήριο εν πολλοίς ασαφές, καθότι σε μια πλουραλιστική κοινωνία υπάρχουν πολλές απόψεις για το τι αποτελεί τέχνη.

2) Ως έργο τέχνης θα πρέπει να χαρακτηριστεί ο,τιδήποτε φέρει τα τυπικά γνωρίσματα ενός καλλιτεχνικού είδους⁶ (θεατρικού ή κινηματογραφικού έργου, ποιήματος, διηγήματος κλπ.) Παρόλο που η άποψη αυτή προσπαθεί να αποσυνδέσει τον ορισμό της τέχνης από ποιοτικά κριτήρια και αναγνωρίζει την ποικιλομορφία της τέχνης, ωστόσο: α) εισάγει μια ταυτολογία ("ως έργο τέχνης...καλλιτεχνικό είδος", με

⁴ Το βιβλίο του A. Mückler, "Was ist Kunst? 1080 Zitate geben 1080 Antworten" (= Τι είναι τέχνη; 1080 ορισμοί δίνουν 1080 απαντήσεις), που κυκλοφόρησε στη Γερμανία, έχει πολύ χαρακτηριστικό τίτλο. Επίσης, όταν ο Picasso ρωτήθηκε τι είναι τέχνη, απάντησε ότι δεν γνωρίζει και ότι, αν το γνώριζε, θα το κρατούσε μυστικό. Τα παραδείγματα αυτά, όπως και οι διάφορες απόπειρες να ορισθεί η τέχνη από τους νομικούς αναλύονται στη μελέτη-άρθρο του Σπ. Βλαχόπουλου, "Η ελευθερία της τέχνης. Τα όρια ενός ανεπιφύλακτου ατομικού δικαιώματος", δημοσιευμένο στο περιοδικό Δικαιώματα του Ανθρώπου, Νο 1/ 1999, σελ. 73 - 115 (και εφεξής χάριν συντομίας Βλαχόπουλος, Η ελευθερία...).

⁵ Κ. Χρυσόγονου, Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, 1998, σελ. 265 κ.ε.

⁶ Η γνώμη αυτή εκφράστηκε από τους νομικούς F. Müller και W. Knies.

αποτελεσμα το επόμενο πρόβλημα που εμφανίζεται είναι ο ορισμός των καλλιτεχνικών ειδών, που αποτελεί δυσκολότατο έργο και για αυτούς του ίδιους τους "ειδικούς" σε θέματα τέχνης) και β) δεν επιτρέπει να παρασχεθεί συνταγματική προστασία σε έργα που δεν εμπίπτουν σε δεδομένο, υπάρχον καλλιτεχνικό είδος και κυρίως δεν δύναται να προστατεύσει τα πρωτοποριακά καλλιτεχνικά ρεύματα και έργα.

3) Έχουν επιχειρηθεί να δοθούν στη νομολογία (ελληνική και ξένη) ουσιαστικοί ορισμοί της τέχνης:

α) Κατά το Γερμανικό Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο της (Γ.Ο.Σ.Δ. ~ Bundesverfassungsgericht ή BVerfGE 30, 173 [188-189]) η τέχνη ορίζεται ως η ελεύθερη δημιουργική έκφραση, στην οποία εντυπώσεις, εμπειρίες, βιώματα του καλλιτέχνη φανερώνονται άμεσα διαμέσου μιας συγκεκριμένης μορφικής γλώσσας. Κατά την καλλιτεχνική δημιουργία ενεργούν από κοινού διαίσθηση, φαντασία και λογική - πρωταρχικά δεν πρόκειται για ανακοίνωση (βουλήσεως), αλλά για έκφραση και μάλιστα για την πιο άμεση έκφραση της ατομικής προσωπικότητας του καλλιτέχνη (*"Kunst ist die freie schöpferische Gestaltung, in der Eindrücke, Erfahrungen, Erlebnisse des Künstlers durch das Medium einer bestimmten Formensprache zu unmittelbarer Anschauung gebracht werden...Beim künstlerischen Schaffen wirken Intuition, Phantasie und Sachverstand zusammen: es ist primär nicht Mitteilung, sondern Ausdruck und zwar unmittelbarster Ausdruck der individuellen Persönlichkeit des Künstlers"*)⁷.

β) Στην απόφαση 3654/1986 του Πλημμελειοδικείου Λάρισας (έκθεση ζωγραφικών πινάκων με γυμνά σε δρόμο της Λάρισας)⁸ το δικαστήριο εκτίμησε πως *"για να κατασκευασθούν τα επίμαχα έργα, χρειάστηκαν και τεχνική και έμπνευση και οπωσδήποτε εκφράζουν ένα ανθρώπινο προβληματισμό...αποτελούν σίγουρα προσπάθειες καλλιτεχνικής δημιουργίας..."*.⁹

⁷ Βλαχόπουλος, Η ελευθερία..., σελ. 80-81, υποσ. 16

⁸ Π.Χ. ΛΣΤ' σελ. 950-951

⁹ Προσπάθειες ουσιαστικού ορισμού της τέχνης έχουν γίνει από τους: Β. Σκουρή, *Η ελευθερία της διαφήμισης*, Δ. Σιδέρη, *Άσεμνα θεάματα και κινηματογράφος*, Αρμ 1984, σελ. 103, Γ. Μουρέλο, *Τέχνη και γνώση σε Αφιέρωμα στον Κων/νο Τσάτσο*, σελ. 212. Η ΣτΕ 2602/1993 (ΕΔΚΑ 1994, σελ. 228) απέφυγε να αποφανθεί για την αντίθεση (στο άρθρο 16 Σ) πράξεως της Επιτροπής Συνταξιοδοτήσεως Καλλιτεχνών και Μουσουργών του άρθρου 2 ν.δ. 1086/1971, η οποία απέρριψε αίτημα για απονομή τιμητικής συντάξεως αγιογράφου, **με την αιτιολογία ότι η αγιογραφία δεν είναι πρωτότυπη και δεν προάγει τις καλές τέχνες !!** Η αίτηση ακυρώσεως που άσκησε ο αγιογράφος κατά της ως άνω πράξεως απορρίφθηκε, διότι δικαιοδοσία είχε το Ελεγκτικό Συνέδριο (98 Σ).

γ) Επίσης, κατά τον Π. Δαγτόγλου¹⁰, τέχνη είναι, κατά την έννοια του 16 Σ, κάθε δημιουργική έκφραση της ανθρώπινης φαντασίας. Δεν υπόκειται ούτε γενικά ούτε συγκεκριμένα στον κρατικό ορισμό και χαρακτηρισμό.

4) Έργο τέχνης είναι αυτό με το οποίο ο δημιουργός του επιδιώκει μια αισθητικής φύσεως επικοινωνία ή / και το οποίο γρήξει ερμηνείας¹¹. Τα τρωτά του ως άνω ορισμού είναι: α) ότι η επικοινωνία επιδιώκεται και με την έκφραση γνώμης, β) η αισθητική φύση της επικοινωνίας είναι ένα πολύ ασαφές κριτήριο και γ) αυτή η γνώμη "αρνείται την προστασία" του άρθρου 16 του Σ σε εκείνα τα έργα που δεν θέλει ο καλλιτέχνης να τα δημοσιεύσει.

5) Κατά την ερμηνεία του άρθρου 16 του Σ η έννοια "τέχνη" (όπως και άλλες έννοιες μέσα στο Σύνταγμα) διατηρεί στο συνταγματικό κείμενο **το "κοινό" νοηματικό περιεχόμενο που διαθέτει.** Με άλλα λόγια ο εννοιολογικός προσδιορισμός της ελευθερίας της τέχνης προκύπτει από αυτό **το "αυτονόητο" περιεχόμενο της λέξεως, από τη φύση του πράγματος**¹². Δεν ξέρουμε, όμως, πάντοτε ποιο είναι το "κοινό" νοηματικό περιεχόμενο της έννοιας "τέχνη", ούτε αυτό βέβαια είναι σε όλες τις περιπτώσεις τόσο αυτονόητο !! Τουλάχιστον αυτό το συμπέρασμα θα πρέπει να έχουμε συναγάγει από όλες τις ερμηνευτικές θέσεις που προηγήθηκαν.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΑΡΑΘΕΣΗ ΤΩΝ ΟΡΙΣΜΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΤΕΧΝΗ:

1) Κανένας από τους ως άνω ορισμούς δεν αρκεί από μόνος του για την ερμηνεία του άρθρου 16. Προτείνεται η συνδυασμένη εφαρμογή τους.

2) Το Σύνταγμα προστατεύει όλα τα έργα τέχνης ανεξαρτήτως της ποιοτικής αξίας τους, της πρωτοτυπίας τους. Ωστόσο πρέπει να γίνει εδώ μια χρήσιμη επισήμανση: η ποιότητα δεν ενδιαφέρει καθόλου, όταν πρόκειται για την προστασία του αμυντικού περιεχομένου του δικαιώματος, δηλ. την αξίωση του καλλιτέχνη κατά του κράτους (και κατά κάθε εξουσίας που προέρχεται από ιδιώτη, σύμφωνα με τη διδασκαλία του καθηγητή Α. Δημητρόπουλου¹³) για παράλειψη επέμβασης στο πεδίο προστασίας της ελευθερίας της τέχνης (status negativus). Η ποιότητα του έργου

¹⁰ Συνταγματικό Δίκαιο - Ατομικά Δικαιώματα, τόμος Α', Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 1991, σελ. 656 κ.ε.

¹¹ Η άποψη αυτή έχει υποστηριχθεί από τους νομικούς Mahrenholz και Wrtkner

¹² Α. Δημητρόπουλος, Συνταγματικά Δικαιώματα-Γενικό Μέρος, Τόμος Γ', Ημίτομος Ι, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2005, σελ. 123

¹³ Α. Δημητρόπουλος, ο.π., σελ. 149

τέχνης, όμως, παίζει σπουδαιότατο ρόλο, όταν πρόκειται για το προστατευτικό περιεχόμενο του δικαιώματος (16 παρ. 1 εδ. β' του Σ), δηλ. την αξίωση για θετικά (προστατευτικά του δικαιώματος) μέτρα, αξίωση που στρέφεται προς το κράτος. Π.χ. για την οικονομική ενίσχυση σπουδαστών καλών τεχνών με υποτροφίες πρέπει τα καλλιτεχνικά έργα που δημιουργούνται να είναι υψηλής ποιοτικής στάθμης. Αυτό εξηγείται άλλωστε και από την οικονομική στενότητα του Κράτους, το οποίο διαθέτει άλλωστε ελάχιστο τμήμα του προϋπολογισμού του για την ενίσχυση των τεχνών και του πολιτισμού γενικότερα. Η κρίση αυτή, όμως, περί της ποιότητας των καλλιτεχνικών έργων πρέπει να ανατίθεται σε επιτροπές που αποτελούνται από ειδήμονες πάνω στα σχετικά θέματα ¹⁴.

3) Η άρνηση χαρακτηρισμού ενός έργου ως έργου τέχνης, επειδή ανήκει σε απορριπτόμενη τεχνοτροπία, στυλ, νοοτροπία, ύφος, καλλιτεχνικό ρεύμα κλπ. αντιβαίνει στο 16 του Σ. Ομοίως είναι αντίθετοι προς αυτήν τη συνταγματική διάταξη χαρακτηρισμοί όμοιοι με αυτούς που αποδίδονταν από το χιτλερικό ("εκφυλισμένη τέχνη"- "*entartete Kunst*") και το σταλινικό¹⁵ καθεστώς ("αντεθνικά" και "αντιλαϊκά" έργα).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΤΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

Το περιεχόμενο της ελευθερίας της τέχνης είναι και αμυντικό **(Α1)** και προστατευτικό **(Α2)** και διεκδικητικό **(Α3)**, ενέχει και τις τρεις διαστάσεις της

¹⁴ Η αντιδιαστολή αυτή μεταξύ του αμυντικού και προστατευτικού περιεχομένου της ελευθερίας της τέχνης γίνεται δεκτή από τους: Βλαχόπουλο, ο.π., σελ. 85, Κ. Χρυσόγονο, ο.π., σελ. 266 και Δαγτόγλου, ο.π., σελ. 656.

¹⁵ Χαρακτηριστική είναι εδώ η περίπτωση του Ντμίτρι Σοστακόβιτς, του μεγαλύτερου ίσως σοβιετικού συμφωνιστή του 20ού αιώνα, του οποίου η "στερούμενη περιεχομένου" 9η Συμφωνία προκάλεσε την έκδοση ανακοίνωσης της Κεντρικής Επιτροπής του Κομμουνιστικού Κόμματος (10/2/1948). Σε αυτήν ο Σοστακόβιτς, ο Προκόφιεφ και άλλοι επιφανείς συνθέτες της χώρας επικρίνονταν για τον "νεοκλασικό μανιερισμό τους, το φορμαλισμό τους, για αντιδημοκρατικές τάσεις της μουσικής τους (Ελληνική Εκπαιδευτική Εγκυκλοπαίδεια-Παγκόσμιο Βιογραφικό Λεξικό, Εκδοτική Αθηνών, τ. 9Α, σελ. 324-325) Αλλά και στην Ελλάδα η δικτατορία της 21ης Απριλίου του 1967 επέβαλε αυστηρότατα μέτρα λογοκρισίας και είναι γνωστοί οι διωγμοί τους οποίους υπέστη ο συνθέτης Μίκης Θεοδωράκης και άλλοι καλλιτέχνες εκείνης της εποχής.

σύγχρονης διδασκαλίας. Περιλαμβάνει δε την ελευθερία της καλλιτεχνικής συνείδησης **(B1)**, την ελευθερία της έκφρασής της **(B2)**, την ελευθερία της διάδοσης των καλλιτεχνικών έργων **(B3)** και την ελευθερία πρόσβασης του κοινού σε αυτά **(B4)**

(A1) Αμυντικό περιεχόμενο: Πρόκειται για την αξίωση του καλλιτέχνη κατά του κράτους (και κατά κάθε εξουσίας που προέρχεται από ιδιώτη, σύμφωνα με τη διδασκαλία του καθηγητή Α. Δημητρόπουλου ¹⁶) για παράλειψη επέμβασης στο πεδίο προστασίας της ελευθερίας της τέχνης (status negativus). Όπως φάνηκε παραπάνω με τα παραδείγματα του χιτλερικού, σταλινικού και του δικού μας δικτατορικού καθεστώτος, η ελευθερία της τέχνης είναι σύμφυτη με το δημοκρατικό πολίτευμα. Περιορισμοί της ελευθερίας και επίσημοι τρόποι έκφρασης είναι αντίθετοι με το άρθρο 16 Σ. Ο καλλιτέχνης, επίσης, δεν μπορεί να εξαναγκασθεί σε καλλιτεχνική δημιουργία (άλλο το θέμα αν έχει δεσμευθεί συμβατικά ως προς αυτό - βλ. κατωτέρω στο κεφάλαιο για τους περιορισμούς) ¹⁷.

(A2) Προστατευτικό περιεχόμενο: Αυτό στρέφεται προς το κράτος (και όχι εναντίον του) και ενεργοποιεί την επέμβαση του κράτους για την προστασία της τέχνης από διάφορες απειλές. Σε αυτό το σημείο έχει μεγάλη σημασία η δραστηριοποίηση του κράτους για την προστασία της τέχνης από εταιρείες ή άλλες οργανωμένες (μονοπωλιακά ή ολιγοπωλιακά) δυνάμεις στην καλλιτεχνική αγορά, επηρεάζοντας άμεσα την εξέλιξη της τέχνης προς ορισμένες κατευθύνσεις ¹⁸. Πέραν από τη θέσπιση εθνικών νομοθετικών μέτρων και την κύρωση των πολυάριθμων διεθνών συνθηκών για την πνευματική ιδιοκτησία ¹⁹, το κράτος οφείλει να αντιμετωπίσει περισσότερο αποτελεσματικά τα οξύτατα προβλήματα της πειρατείας των CDs και της πειρατείας στο διαδίκτυο (μουσικά αρχεία MP3 τα οποία διακινούνται μέσω του INTERNET) ²⁰.

(A3) Διεκδικητικό Περιεχόμενο: Όταν ο συντακτικός νομοθέτης ορίζει ρητά, ότι η ανάπτυξη και η προαγωγή της τέχνης αποτελεί υποχρέωση του Κράτους, αυτό σημαίνει ότι αναγνωρίζει και τη διεκδικητική διάσταση του δικαιώματος στην τέχνη ²¹.

¹⁶ Α. Δημητρόπουλος, ο.π., σελ. 149

¹⁷ Α. Δημητρόπουλος, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου (Συνταγματικά Δικαιώματα), τ. III, Θ' (φωτοτ.) έκδοση, Αθήνα 2001, σελ. 1003 κ.ε.

¹⁸ Α. Δημητρόπουλος, ο.π., σελ. 1004

¹⁹ Βλ. Κουμάντο, Πνευματική Ιδιοκτησία, Έβδομη Έκδοση, Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2000, σελ.36 - 39.

²⁰ Για τη σχετική προβληματική, βλ. Δ. Καλλινίκου, Πνευματική Ιδιοκτησία & Συγγενικά Δικαιώματα, Π. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 2000, σελ. 318.

²¹ Α. Δημητρόπουλος, ο.π., σελ. 1004.

B. Η ελευθερία της τέχνης περιλαμβάνει τις παρακάτω μερικότερες ελευθερίες:

(B1) Ελευθερία καλλιτεχνικής συνείδησης: δηλ. ελευθερία του καλλιτεχνικού πιστεύω. Οι πηγές της καλλιτεχνικής έμπνευσης είναι και πρέπει να παραμένουν απεριόριστες.

Αυτό κατέστη σαφές στην απόφαση του ΜονΠρωτΑθ 5208/2000 για το βιβλίο του Μ. Ανδρουλάκη "μ' - Μη γυναικείο αντιμυθιστόρημα", που θεωρήθηκε βλάσφημο, γιατί έκανε λόγο για σεξουαλικές σχέσεις του Ι. Χριστού με τη Μαρία τη Μαγδαληνή. Οι αιτούντες την λήψη ασφαλιστικών μέτρων εναντίον του συγγραφέα και του εκδότη ισχυρίστηκαν ότι το εν λόγω θέμα (των σεξουαλικών σχέσεων του Χριστού) δεν το έχει πραγματευθεί κανένα λογοτεχνικό έργο ως τώρα, ενώ οι καθ' ων ισχυρίστηκαν το αντίθετο και με παραδείγματα από την παγκόσμια λογοτεχνία. Το Δικαστήριο άφησε να εννοηθεί ότι, όπως και να' χει το θέμα, ο συγγραφέας δικαιούται να επιλέγει τα θέματά του από όποιες πηγές θέλει.

Το ίδιο είπε το BVerfG στην περίφημη απόφαση Mephisto²². Ο Klaus Mann, γιος του νομπελίστα Thomas Mann και συγγραφέας, έγραψε ένα βιβλίο με τον τίτλο "Mephisto"²³ που αναφερόταν στη ζωή του διάσημου ηθοποιού Gustaf Gr^undgens (ο ήρωας του βιβλίου όμως είχε άλλο όνομα), ο οποίος σταδιοδρόμησε με μεγάλη επιτυχία και συνδέθηκε στενά με το ναζιστικό καθεστώς (ως κρατικός σύμβουλος και διευθυντής του Εθνικού Θεάτρου). Το βιβλίο σε μεγάλο βαθμό απέδιδε τη ζωή του αριβίστα ηθοποιού,²⁴ αλλά περιείχε και "σκηνές" φανταστικές μα άκρως προσβλητικές (σεξουαλικής διαστροφής). Ο ίδιος ο ηθοποιός, όσο ζούσε, αν και είδε την έκδοση του βιβλίου, δεν κινήθηκε ποτέ δικαστικά εναντίον του συγγραφέα ούτε του εκδοτικού οίκου που το κυκλοφόρησε, παρά μόνον ο θετός γιος και κληρονόμος του (αμέσως μετά το θάνατό του), εναντίον της εκδοτικής εταιρείας, για προσβολή της μνήμης του ηθοποιού, ζητώντας αποζημίωση για ηθική βλάβη.

(B2) Ελευθερία έκφρασης της καλλιτεχνικής συνείδησης: Κι αυτή με τη σειρά της περιέχει τις εξής μερικότερες ελευθερίες: α) ελευθερία της διδασκαλίας της καλλιτεχνίας, β) ελευθερία έκφρασης υπέρ συγκεκριμένης καλλιτεχνικής

²² Δ. Κόρσου, Το Νομικό Όριο της Ελευθερίας της Τέχνης, (Απόφασις Mephisto του Γερμανικού Συνταγματικού Δικαστηρίου), M^olanges ω la m^omoire de Michel Dendias, σελ. 137.

²³ Το βιβλίο ονομάστηκε έτσι, λόγω του ότι ο Μεφιστοφελής του Goethe υπήρξε ο ρόλος που απογείωσε την καριέρα του ηθοποιού Gr^undgens.

²⁴ Ο οποίος, σημειωτέον, υπήρξε φίλος με τον συγγραφέα και παντρεύτηκε την αδερφή του, αλλά μετά την άνοδο του εθνικοσοσιαλισμού, οι δρόμοι τους χώρισαν: ο K. Mann αυτοεξορίστηκε στις ΗΠΑ, ο ηθοποιός σταδιοδρόμησε στη χιτλερική Γερμανία και σύντομα διεζεύχθη την αδερφή του συγγραφέα.

τεχνοτροπίας, γ) (η σημαντικότερη) ελευθερία παραγωγής έργων τέχνης ²⁵. Η τελευταία ελευθερία (παραγωγής έργων τέχνης) δεν πρέπει να περιορίζεται από προληπτικά μέτρα, η δε είσοδος σε καλλιτεχνικούς συλλόγους ή η ανάληψη οποιασδήποτε καλλιτεχνικής δραστηριότητας ή παραγγελιών έργων τέχνης να μην εξαρτάται από οποιαδήποτε επαγγελματική άδεια ή άλλα τυπικά προσόντα ²⁶.

(B3) Ελευθερία της διάδοσης των καλλιτεχνικών έργων: Εδώ ανήκει η ελευθερία κυκλοφορίας των έργων τέχνης. Στην απόφαση *Mephisto* αναφέρεται ότι προστατεύεται και αυτή. Μάλιστα γίνεται η αντιδιαστολή μεταξύ ελευθερίας της *δημιουργίας* του έργου τέχνης (που αποτελεί το προστατευόμενο πεδίο *δημιουργίας* - *W e r k b e r e i c h* της ελευθερίας της τέχνης) και ελευθερίας *διάδοσης* του έργου τέχνης (που αποτελεί το προστατευόμενο πεδίο *επιρροής* - *W i r k b e r e i c h* της ελευθερίας της τέχνης: πράγματι, στο στάδιο διάδοσης του έργου μπορεί αυτό να αναπτύξει την επιρροή του στο κοινό. Αν μένει κλεισμένο στο εργαστήριο ή το στούντιο του καλλιτέχνη, τι επίδραση μπορεί να ασκήσει;). Γι' αυτό και από άποψη βαρύτητας είναι πιο επαχθές το μέτρο της "απόσυρσης από την κυκλοφορία" ενός λογοτεχνικού βιβλίου εν συγκρίσει προς μια ποινική καταδίκη του συγγραφέα ²⁷.

(B4) Η ελευθερία πρόσβασης του κοινού στα έργα τέχνης: Η προηγούμενη ελευθερία συμβαδίζει με την αναφερόμενη, εδώ, ελευθερία του κοινού να έχει πρόσβαση στα έργα τέχνης. Ο καλλιτέχνης πρέπει να διαθέτει την ελευθερία δημιουργίας έργων τέχνης και αντίστοιχα το κοινό πρέπει να δύναται να απολαμβάνει τα έργα τέχνης του. Η λήψη υπ' όψιν του αναγνωστικού κοινού, προτού επιβληθεί το επαχθές μέτρο "της απόσυρσης από την κυκλοφορία" ενός λογοτεχνικού βιβλίου, καθίσταται αναγκαία για τη στάθμιση που διενεργεί ο δικαστής σε υπόθεση ασφαλιστικών μέτρων που έχει αυτό το αντικείμενο. Αυτό κατέστη σαφές στην υπόθεση του βιβλίου του Μ. Ανδρουλάκη, όπου αναφέρεται, ότι θα επλήττετο το δικαίωμα του κοινού να έχει πρόσβαση στο έργο τέχνης του Μ. Ανδρουλάκη (έτσι χαρακτήρισε το βιβλίο το δικαστήριο, με αποτέλεσμα να μην υπαχθεί το βιβλίο στο

²⁵ Α. Δημητρόπουλος, ο.π., σελ. 1003.

²⁶ Δαγτόγλου, ο.π., σελ. 656-657, υποσ. 1, ο οποίος αναφέρει ως αντισυνταγματικό (contra στο 16 Σ) το άρθρο 9 παρ. 1 του Ν. 1218/1981 για το Επιμελητήριο Εικαστικών Τεχνών Ελλάδος, το οποίο επιτάσσει ότι μόνο μέλη του Επιμελητηρίου επιτρέπεται να εκτελούν παραγγελίες έργων ζωγραφικής ή γλυπτικής για λογαριασμό κρατικών φορέων, άρα ότι μόνο πτυχιούχοι αγογράφοι-μέλη του Επιμελητηρίου δύναται να αναλαμβάνουν αγογραφήσεις ιερών ναών. Το ΣτΕ στην απόφαση 2112/1984 (ΤοΣ, 1985, σελ. 63) θεώρησε τη διάταξη αντίθετη στα άρθρα 5 και 22 του Σ (δηλ. στην ελευθερία της εργασίας και όχι στο 16). Ομοίως ΣτΕ 2602/1993 ΕΔΚΑ, τ. ΛΣΤ', σελ. 228-229

²⁷ Βλαχόπουλος, Η ελευθερία..., σελ. 107-108.

Ν. 5060/1931 για τα άσεμνα έντυπα), αν το Δικαστήριο επέβαλε το μέτρο της κατάσχεσης και απόσυρσης από την κυκλοφορία. - -

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: ΤΑ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΑ Ή ΟΙ ΦΟΡΕΙΣ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

Θα μπορούσε να πει κανείς ότι η ελευθερία της τέχνης είναι πραγματικά πανανθρώπινη, διότι, καθ' όσον αφορά τα φυσικά πρόσωπα, την απολαμβάνουν:

- οι ανήλικοι και οι ενήλικες
- οι ημεδαποί
- οι αλλοδαποί και
- οι ανιθαγενείς²⁸

Όσον αφορά τα ιδιωτικά νομικά πρόσωπα, υποκείμενα της ελευθερίας της τέχνης είναι όλα: οι εκδοτικοί οίκοι, οι εταιρείες κινηματογραφικής παραγωγής, οι φωνογραφικές εταιρείες κλπ. Παρατηρούμε ότι, ενώ *prima facie* η ελευθερία της τέχνης μοιάζει να είναι ένα δικαίωμα που απαιτεί ιδιότητες φυσικού προσώπου, (η έμπνευση και δημιουργία είναι κατ' εξοχήν ανθρώπινες ιδιότητες), παρολαυτά η ενεργός παρουσία και καίρια συμβολή νομικών προσώπων στη διάδοση των έργων τέχνης τα καθιστά κι αυτά φορείς της εν λόγω ελευθερίας, παράλληλα προς το καλλιτέχνη.

Στο χώρο της πνευματικής ιδιοκτησίας, η εμπορευματοποίηση της τέχνης, η παγκοσμιοποίηση της οικονομίας και η πρόοδος της τεχνολογίας έχουν οδηγήσει στην εκμετάλλευση έργων τέχνης από τους οργανισμούς συλλογικής διαχείρισης, που είναι νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου (μπορούν συγκεκριμένα να έχουν οποιαδήποτε εταιρική μορφή). Ο καλλιτέχνης, μη έχοντας χρόνο και πραγματική δυνατότητα να φροντίσει ο ίδιος για τη σε μεγάλη κλίμακα διάδοση και την εν γένει εκμετάλλευση του έργου του, αναθέτει σε αυτούς τους οργανισμούς τη διαχείριση του έργου του²⁹.

²⁸ Δαγτόγλου, ο.π., σελ. 661, για τον οποίο **και το κοινό είναι φορέας της ελευθερίας της τέχνης.** Τον πανανθρώπινο χαρακτήρα της ελευθερίας της τέχνης δέχεται και ο Δημητρόπουλος, ο.π., σελ. 1003

²⁹ Αναλυτικά για τους οργανισμούς συλλογικής διαχείρισης, βλ. Καλλινίκου, ο.π., σελ. 221 κ.ε.

Ωστόσο, στη σημερινή εποχή δεν πρέπει να θεωρείται αποκεκλεισμένο να είναι υποκείμενα της ελευθερίας τέχνης, ω ς δ η μ ι ο υ ρ γ ο ί, νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου. Στην τηλεόραση βλέπει κανείς εταιρείες να παρουσιάζονται ως συνθέτες μουσικής επένδυσης προγραμμάτων τηλεπαιχνιδιών και τηλεοπτικών σειρών. Εννοείται ότι τη σύνθεση τη γράφουν οι εργαζόμενοι στην εταιρεία συνθέτες.

Τέλος, υποστηρίζεται ότι και νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου, ακόμα και το ίδιο το κράτος, μπορούν να είναι υποκείμενα της ελευθερίας της τέχνης: συγκεκριμένα τα ΑΕΙ μπορούν να είναι υποκείμενα της ελευθερίας της τέχνης (όπως και των άλλων ελευθεριών του άρθρου 16 του Σ).³⁰

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ: ΟΙ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

Κατ' αρχάς, από μια προσεκτική ανάγνωση του άρθρου 16 του Σ προκύπτει το εξής συμπέρασμα: η ελευθερία της τέχνης είναι ένα δικαίωμα που δεν τελεί υπό ειδική επιφύλαξη νόμου. Είναι ένα δικαίωμα ανεπιφύλακτο (*vorbehaltlos* - όπως τόνισε το ΒVerfG στην υπόθεση Mephisto, κατά την ερμηνεία της αντίστοιχης διατάξεως του Γερμανικού Θεμελιώδους Νόμου, Grundgesetz, GG). Η ιστορική ερμηνεία της διατάξεως του GG φανερώνει ότι προκρίθηκε τελικά το ανεπιφύλακτο της ελευθερίας της τέχνης, λόγω των προηγούμενων εμπειριών από τις λογοκρισίες και τους διωγμούς που υπέστησαν οι καλλιτέχνες από το εθνικοσοσιαλιστικό καθεστώς³¹. Το ίδιο πρέπει να γίνει δεκτό και για την ελληνική συνταγματική διάταξη του άρθρου 16, λόγω των εμπειριών της δικτατορίας του '67.

Το γεγονός, όμως, ότι η ελευθερία της τέχνης είναι ένα ανεπιφύλακτο δικαίωμα δε συνεπάγεται και το ότι είναι απεριόριστο (*schrankenlos*). Υφίσταται τους περιορισμούς των γενικών νόμων, δηλ. των νόμων που ισχύουν για όλους τους πολίτες. Ο καλλιτέχνης δεν είναι *legibus solutus*, αλλά είναι κι αυτός μέλος του κοινωνικού συνόλου.

³⁰ Α. Δημητρόπουλος, Συνταγματικά Δικαιώματα-Γενικό Μέρος, Τόμος Γ', Ημίτομος Ι, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2005, σελ. 129, υποσ. 104, ο οποίος παραπέμπει στον Ράικο, Θεμελιώδη Δικαιώματα, σελ. 134. Ο τελευταίος δεν δέχεται, όμως, ότι το κράτος μπορεί να είναι υποκείμενο του 16 Σ. Κατ' αυτόν τα νπδδ μπορούν να είναι υποκείμενα των ατομικών εκείνων δικαιωμάτων που αναφέρονται στο συνταγματικά κατοχυρωμένο κύκλο ενεργείας τους.

³¹ Βλαχόπουλος, Η ελευθερία..., σελ. 89.

Ας δούμε, λοιπόν, πώς περιορίζεται η ελευθερία της τέχνης για λόγους προάσπισης άλλων συνταγματικά προστατευομένων εννόμων αγαθών:

A) Ελευθερία της τέχνης και προστασία της νεότητας (άρθρο 21 του Σ)

Παράδειγμα πρακτικής εναρμονίσεως (praktische Konkordanz) των δύο αυτών εννόμων αγαθών από το νομοθέτη αποτελεί το άρθρο 36 του Ν. 1597/1986 το οποίο αναφέρεται στην υποχρέωση υποβολής κάθε κινηματογραφικής ταινίας (πριν την προβολή της) σε μια επιτροπή νεότητας του Υπουργείου Πολιτισμού, η οποία κατατάσσει τις ταινίες σε μια από τις ακόλουθες κατηγορίες: κατάλληλη για ανηλίκους, περιορισμένης καταλληλότητας (απαγόρευση παρακολούθησης σε νέους που δε συμπλήρωσαν το 13ο έτος), ακατάλληλη για ανηλίκους (απαγόρευση παρακολούθησης σε νέους που δε συμπλήρωσαν το 17ο έτος) και αυστηρά ακατάλληλη για ανηλίκους. Αποτελεί η διάταξη αυτή παράδειγμα πρακτικής εναρμονίσεως, διότι σκοπός του νομοθέτη είναι τα δύο αυτά έννομα αγαθά να διατηρούν την κανονιστική εμβέλεια και κανένα από αυτά να μην επιβάλλεται απόλυτα σε βάρος του άλλου³²

B1) Ελευθερία της τέχνης και προστασία της προσωπικότητας (άρθρο 5 Σ)

Ως προς αυτό το θέμα είναι χαρακτηριστική η απόφαση Mephisto του BVerfG³³. Σύμφωνα με αυτήν η ελευθερία της τέχνης, μολονότι ανεπιφύλακτος, πρέπει να υφίσταται τους περιορισμούς που προκύπτουν από άλλες διατάξεις του Συντάγματος οι οποίες επιβάλλουν την υπεύθυνη διαβίωση παντός προσώπου στην κοινωνία. Πρέπει να εκτιμηθεί η ποιότητα του καλλιτεχνήματος και αν η παριστώμενη εικόνα του προσώπου (Abbild, του ήρωα του μυθιστορήματος) απέκτησε αυτοτέλεια έναντι της αρχετύπου εικόνας (Urbild, δηλ. του ιστορικώς υπαρκτού προσώπου), το ατομικό στοιχείο να μετουσιωθεί σε αληθές καλλιτέχνημα. Η άρση της συγκρούσεως μεταξύ της ελευθερίας της τέχνης και της προστασίας της προσωπικότητας πρέπει να γίνει ενόψει όλων των κατ' ιδίαν συνθηκών και περιστάσεων³⁴.

Κριτήρια για μια σωστή στάθμιση³⁵ είναι τα εξής: 1) η ένταση της προσβολής του εννόμου αγαθού που συγκρούεται με την ελευθερία της τέχνης, 2) ποια ζώνη προστασίας του εννόμου αγαθού της προσωπικότητας έχει προσβληθεί (π.χ. αν ένα

³² Για την προβληματική που έχει αναπτυχθεί στη Γερμανία πάνω σε αυτό το θέμα βλ. Βλαχόπουλο, ο.π., σελ 101 κ.ε.

³³ Βλ. για τις λεπτομέρειες της υπόθεσης παραπάνω.

³⁴ Κόρσου, ο.π., σελ. 139.

έργο αναφέρεται στην πολιτική καριέρα ή τον ιδιωτικό βίο ενός πολιτικού), 3) το καλλιτεχνικό του περιεχόμενο,³⁶ 4) ο αριθμός των αποδεκτών του καλλιτεχνικού έργου, ο οποίος συναρτάται με το χρησιμοποιούμενο καλλιτεχνικό μέσο: η κινηματογραφική ταινία απευθύνεται σε περισσότερα άτομα απ' ό,τι το βιβλίο, ενώ η τηλεόραση είναι το ισχυρότερο μέσο σε σχέση με την κινηματογραφική ταινία και το βιβλίο, 5) πολλές φορές η προσβολή ενός εννόμου αγαθού (όπως της προσωπικότητας ενός επωνύμου προσώπου) είναι απαραίτητη προκειμένου να πραγματοποιηθεί ο καλλιτεχνικός σκοπός, όπως στην περίπτωση της σάτιρας και της γελοιογραφίας.

B2) Ελευθερία της τέχνης και θρησκευτικό συναίσθημα (άρθρο 13 του Σ) ως έκφραση του δικαιώματος της προσωπικότητας

Δύο υποθέσεις απασχόλησαν την ελληνική νομολογία πάνω σε αυτό το θέμα:

α) η προβολή της ταινίας του Μάρτιν Σκορσέζε, "Ο Τελευταίος Πειρασμός" (ΜονΠρωτΑθ 17115/1988, Εφαρμογές Δημοσίου Δικαίου, σελ. 216-235, με σχόλιο Γ. Καμίνη: η απόφαση αυτή έκανε δεκτή αίτηση ασφαλιστικών μέτρων για απαγόρευση προβολής της ταινίας ενόψει των επεισοδίων που ακολούθησαν) και β) το βιβλίο του Μ. Ανδρουλάκη "μ' - Μη γυναικείο αντιμυθιστόρημα".

α) Οι σκηνές της ταινίας του Σκορσέζε όπως και οι διάλογοι μεταξύ του Ιησού και των άλλων ηρώων του έργου θεωρήθηκαν από το δικαστήριο ότι εμπεριέχουν διακωμώδηση, χλευασμό και γελοιοποίηση του προσώπου του Χριστού, με αποτέλεσμα να προσβάλλεται το θρησκευτικό συναίσθημα των πιστών, που αποτελεί μια από τις σπουδαιότερες εκφάνσεις του δικαιώματος της προσωπικότητός τους. Ωστόσο αμφίβολο είναι αν σκοπός των συντελεστών της ταινίας ήταν η καθύβριση του Ιησού Χριστού: μάλλον ο σκοπός ήταν η απομυθοποίηση του προσώπου του, και πάνω απ' όλα η προβολή της ανθρώπινης πλευράς της προσωπικότητός του. Έχει υποστηριχθεί και από τον Καμίνη και από το Βλαχόπουλο ότι η στάθμιση, στην οποία προέβη το δικαστήριο προ της λήψεως των ασφαλιστικών μέτρων δεν ήταν πλήρης. Έπρεπε να ληφθεί υπόψιν και η ελευθερία πρόσβασης του κοινού στα έργα

³⁵ Βλαχόπουλος, ο.π., σελ. 106 - 108.

³⁶ Στην υπόθεση Ανδρουλάκη οι μεμονωμένες φράσεις που αναφέρονται σε σεξουαλικές συνενυρέσεις του Ι. Χριστού με τη Μαγδαληνή δεν αρκούν για να χαρακτηριστεί το βιβλίο ως βλάσφημο, αλλά χρειάζεται αναφορά προς το συνολικό περιεχόμενο του έργου (context, τα συμφραζόμενα). Μάλιστα, διαγιγνώσκει η απόφαση ότι ο σκοπός του συγγραφέα δεν ήταν η καθύβριση του προσώπου του Θεανθρώπου, αλλά αντιθέτως η στηλίτευση του μισογυνισμού μεγάλων προσωπικοτήτων της ιστορίας (Φρόντ, Αϊνστάιν, κλπ.), τη στιγμή που ο Ιησούς ήταν ο πρώτος που έδειξε την αγάπη του απέναντι στις γυναίκες, αφού συγχώρεσε την πόρνη κλπ.

τέχνης και το γεγονός ότι το κοινό έχει μια ιδέα για το κινηματογραφικό έργο όταν πηγαίνει να το παρακολουθήσει καθώς και ότι δεν εξαναγκάζεται να το παρακολουθήσει, επομένως η ένταση της προσβολής του εννόμου αγαθού της προσωπικότητός του μειώνεται σημαντικά.

β) Αντίθετα η απόφαση του ΜονΠρωτΑθ 5208/2000 για το βιβλίο του Ανδρουλάκη έκανε τα εξής δεκτά: 1) η αιτούσα τη λήψη ασφαλιστικών μέτρων Ι. Μονή δεν ενομιμοποιείτο ως προς αυτήν, καθότι η προσβολή της πίστης από το περιεχόμενο του βιβλίου προϋποθέτει ιδιότητες φυσικού προσώπου, 2) η προσβολή της προσωπικότητας των αιτούντων κρίνεται ανεκτή, διότι το βιβλίο δεν προσβάλλει την ανθρώπινη αξία (η απόφαση επικαλέσθηκε ως προς το τελευταίο σημείο τη νομολογία της ΟΛΑΠ 13/1999) και 3) η επιθυμία και των άλλων να διαβάσουν το επίμαχο βιβλίο πρέπει να προστατευθεί επίσης. Η προστασία της προσωπικότητας των αιτούντων δεν πρέπει να φθάσει σε σημείο που να επιβάλλεται στους άλλους τι πρέπει να διαβάσουν.

Γ) Ελευθερία της τέχνης και συμβατικές δεσμεύσεις (άρθρο 5 του Σ)

Παράδειγμα που συνήθως αναφέρεται είναι η παραγγελία ζωγραφικού πίνακα συγκεκριμένης τεχνοτροπίας ³⁷, ένα παράδειγμα που μπορεί να γενικευθεί και σε παραγγελίες έργων τέχνης, μουσικών συνθέσεων κλπ. Κατά την προσέγγιση της θεσμικής προσαρμογής των θεμελιωδών δικαιωμάτων (Institutionelle Anwendung der Grundrechte) η ελευθερία της τέχνης και συναλλακτική σχέση αποτελούν κατ' αρχήν μη σύμφυτο ζεύγος, δηλ. δεν ανήκουν στην ίδια βιοτική περιοχή (Lebensbereich). Πράγματι το αντικειμενικό στοιχείο "έργο τέχνης", ως ιδιότητα του πράγματος, αποτελεί στοιχείο του περιεχομένου της ελευθερίας της τέχνης, της καλλιτεχνικής δημιουργίας, αλλά όχι στοιχείο της συναλλακτικής ελευθερίας. Ωστόσο, εφόσον παραγγέλλεται έργο συγκεκριμένης τεχνοτροπίας, ελευθερία της τέχνης και συναλλακτική σχέση συναντώνται στο αντικειμενικό στοιχείο "έργο τέχνης", στο συγκεκριμένο αντικείμενο. Επιπλέον αντικείμενο συμβατικής δέσμευσης δεν μπορεί να είναι η συνολική καλλιτεχνική ελευθερία του ζωγράφου, αλλά μπορεί να αποτελέσει το προϊόν της τέχνης, που ως πράγμα έχει οικονομική αξία, είναι εμπορεύσιμο αγαθό και θεμιτή παροχή. Η παραγγελία έργου τέχνης συγκεκριμένης τεχνοτροπίας εμπεριέχει δεσμεύσεις για έναν καλλιτέχνη, αλλά δεν αποτελεί σε καμία

³⁷ Το παράδειγμα αναφέρεται στον Δημητρόπουλο, ο.π. σελ. 79 και στο βιβλίο του ιδίου Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου (Συνταγματικά Δικαιώματα), τ. ΙΙΙ, Θ' (φωτοτ.) έκδοση, Αθήνα 2001, σελ. 1004 κ.ε.

περίπτωση προσβολή της καλλιτεχνικής του ελευθερίας, παρά μόνον έναν θεμιτό απλό περιορισμό ενός θεμελιώδους δικαιώματος που βρίσκεται σε αντικειμενική αιτιώδη συνάφεια με το αντικείμενο της σύμβασης. Η αδυναμία του καλλιτέχνη να ζωγραφίσει πίνακα με τη συγκεκριμένη τεχνοτροπία αποτελεί απλά έναν λόγο λύσης της σύμβασης, οπότε αν έχει εισπράξει οιαδήποτε προκαταβολή, οφείλει να την επιστρέψει στον παραγγελιοδότη.

Συναφές είναι το πρόβλημα των ρητρών αποκλειστικής φωνογραφίας που εμπεριέχονται στα συμβόλαια που συνάπτονται μεταξύ τραγουδιστών και φωνογραφικών εταιρειών³⁸, σύμφωνα με τις οποίες (ρήτρες) ο συμβαλλόμενος τραγουδιστής παραχωρεί για ορισμένο χρονικό διάστημα και κατ' αποκλειστικότητα το δικαίωμα για εγγραφή ερμηνειών του σε υλικό φορέα ήχου προς αναπαραγωγή της και θέση σε κυκλοφορία των προϊόντων της. η εν λόγω ρήτρα, με αυτή τη διατύπωση, δε δεσμεύει υπέρμετρα (άρθρο 25 παρ. 3 του Σ) ούτε την ελευθερία της καλλιτεχνικής (ανα)δημιουργίας του τραγουδιστή, ούτε τη συναλλακτική του ελευθερία (5 Σ). Η συνεργασία του τραγουδιστή δεν αποτελεί τη μοναδική πηγή βιοπορισμού του καλλιτέχνη, καθότι αυτός εμφανίζεται και σε άλλα νυχτερινά κέντρα, σε ψυχαγωγικά μουσικοχορευτικά προγράμματα ραδιοτηλεοπτικών σταθμών

Δ) Ελευθερία της τέχνης και δικαίωμα ιδιοκτησίας (άρθρο 17 του Σ)

Σύνηθες παράδειγμα που αναφέρεται είναι αυτό του ζωγράφου που ζωγραφίζει graffiti σε τοίχο ξένου σπιτιού, χωρίς τη συναίνεση του ιδιοκτήτη. Η συμπεριφορά αυτή του ζωγράφου συνιστά παράνομη συμπεριφορά και μάλιστα αξιόποινη (φθορά ξένης ιδιοκτησίας 381 ΠΚ και μάλιστα απρόκλητη!) Πέραν τούτου αξίζει να δούμε τις δύο βασικές ερμηνευτικές προσεγγίσεις που προσπαθούν να εξηγήσουν, γιατί ο καλλιτέχνης δεν μπορεί να επικαλεσθεί την προστασία του 16 Σ: 1) Σύμφωνα με μια άποψη³⁹, ο καλλιτέχνης δεν μπορεί να επικαλεσθεί την ελευθερία της τέχνης, όχι επειδή το έννομο αγαθό της ιδιοκτησίας υπερτερεί της ελευθερίας της τέχνης, αλλά διότι δεν υφίσταται πράξη που να εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της διάταξης του άρθρου 16 παρ. 1 εδ. α' Σ. 2) Σύμφωνα με την ορθότερη άποψη⁴⁰ ο χώρος μπορεί να αποτελεί στοιχείο του περιεχομένου του δικαιώματος (π.χ.

³⁸ Η σχετική προβληματική αναπτύσσεται διεξοδικά στη γνωμοδότηση του Γ. Παπαδημητρίου, "Η συνταγματικότητα της κατάσχεσης φωνογραφημάτων που έχουν παραχθεί κατά παράβαση ρήτρας αποκλειστικής συνεργασίας", ΔΕΕ 3/2001, σελ. 232 - 234. Όμοια προβληματική στην απόφαση ΜονΠρωτΑθ 35061/1998, Αρμ. 1999, σελ. 983-985.

³⁹ Βλαχόπουλος, Η ελευθερία..., σελ. 90

ιδιοκτησία). Στην περίπτωση αυτή δεν είναι επιτρεπτή η άσκηση δικαιωμάτων των άλλων στο χώρο ξένης ιδιοκτησίας. Η άσκηση των δικαιωμάτων στη γενική (δηλ. εκτός ενός συγκεκριμένου θεσμού) διαπροσωπική (δηλ. όχι κυριαρχική, κατά του κράτους) σχέση δεν υφίσταται περιορισμό αλλά την οριοθέτηση του περιεχομένου τους. Η απαγόρευση ζωγραφικής σε ξένα πράγματα δεν αποτελεί περιορισμό αλλά οριοθέτηση του δικαιώματος.

Ε) Ελευθερία της τέχνης και προστασία του περιβάλλοντος (άρθρο 24 του Σ)

Στην υπόθεση Αλίκης Βουγιουκλάκη (απόφαση ΣτΕ 2568/1981) κάτοικοι της περιοχής του Πεδίου του Άρεως άσκησαν αίτηση ακυρώσεως κατά πράξεως του Υπουργικού Συμβουλίου που παρέτεινε κατ' εξαίρεσιν τη λειτουργία δημοσίων θεαμάτων στο χώρο του Πεδίου του Άρεως (μεταξύ άλλων) και για το θέατρο της ηθοποιού (και θεατρικής επιχειρηματία) επί της οδού Αλεξάνδρας. Ο βασικότερος λόγος της αιτήσεως ακυρώσεως ήταν η παρεμπόδιση της πρόσβασης των κατοίκων της περιοχής στο άλσος του Πεδίου του Άρεως και η εν γένει υποβάθμιση του περιβάλλοντος. Η Α. Βουγιουκλάκη άσκησε πρόσθετη παρέμβαση επικαλούμενη την ελευθερία της τέχνης του άρθρου 16 του Σ, η οποία καθιστούσε συνταγματικά ανεκτές τις επεμβάσεις στα δάση. Το ΣτΕ απέρριψε ως αβάσιμο τον ισχυρισμό της ηθοποιού, διότι η στο άρθρο 16 Σ προστασία της ελευθερίας της τέχνης νοείται υπάρχουσα όχι επί ζημιά άλλων προστατευομένων ωσαύτως υπό του Συντάγματος αγαθών (όπως εδώ το φυσικό περιβάλλον).

ΕΠΙΛΟΓΟΣ ~ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Από την προηγηθείσα ανάπτυξη προκύπτουν τα εξής πορίσματα (που ακολουθούν την επιχειρούμενη δομή της εργασίας):

1) Η ελευθερία τέχνης προστατεύεται σε εθνικό, ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο. Ωστόσο, οι σχετικές διατάξεις χαρακτηρίζονται από εξαιρετικά αφηρημένη διατύπωση και η κανονιστική τους εμβέλεια αμφισβητείται.

⁴⁰ Δημητρόπουλος, Συνταγματικά Δικαιώματα-Γενικό Μέρος, Τόμος Γ', Ημίτομος Ι, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2005, σελ. 166, υποσ. 149

2) Ορισμός τέχνης από νομικής άποψης δεν κρίνεται σκόπιμος. Όμως τα κριτήρια που προτάθηκαν για το χαρακτηρισμό ενός έργου ως έργου τέχνης πρέπει να συνεφαρμόζονται. Η ποιότητα του έργου δεν παίζει ρόλο για τον εν λόγω χαρακτηρισμό, γιατί ενέχει έναν υποκειμενισμό. Συναφώς, η πρωτοτυπία δεν αποτελεί προϋπόθεση, για να υπαχθεί το έργο στην αυξημένη προστασία του 16 Σ (αρκεί βέβαια να μην παραβιάζει το νόμο 2121/1994 για την πνευματική ιδιοκτησία).

3) Η ελευθερία της τέχνης έχει αμυντικό, προστατευτικό και διασφαλιστικό-διεκδικητικό περιεχόμενο. Περιλαμβάνει την ελευθερία καλλιτεχνικής συνείδησης, δημιουργίας και διάδοσης των καλλιτεχνικών έργων, καθώς και την ελευθερία του κοινού να έχει πρόσβαση στα έργα τέχνης.

4) Η τέχνη είναι πανανθρώπινο δικαίωμα.

5) Η ελευθερία τέχνης είναι ανεπιφύλακτη στο σύνταγμα αλλά όχι απεριορίστη ή (κατά καλύτερη διατύπωση) οριοθετείται σύμφωνα με την αρχή της πρακτικής εναρμόνισης.⁴¹ Όριά της είναι τα δικαιώματα των άλλων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- 1) Μ. Αλβανού, Το έγκλημα της κακόβουλης βλασφημίας κατ' άρθρο 198 ΠΚ, ΠοινΔικ 8-9/2001, σελ. 878 - 880.
- 2) Σπ. Βλαχόπουλος, *"Η ελευθερία της τέχνης. Τα όρια ενός ανεπιφύλακτου ατομικού δικαιώματος"*, Δικαιώματα του Ανθρώπου, Νο 1/ 1999, σελ. 73 - 115
- 3) Σπ. Βλαχόπουλος, Υπόθεση Ανδρουλάκη (Μ') - Μια απόφαση που δεν εκδόθηκε ποτέ, ΤοΣ 3/2000, σελ. 542-572
- 4) Π. Δαγτόγλου, Συνταγματικό Δίκαιο - Ατομικά Δικαιώματα, τόμος Α', Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 1991
- 5) Α. Δημητρόπουλος, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου (Συνταγματικά Δικαιώματα), τ. ΙΙΙ, Θ' (φωτοτ.) έκδοση, Αθήνα 2001
- 6) Α. Δημητρόπουλος, Συνταγματικά Δικαιώματα-Γενικό Μέρος, Τόμος Γ', Ημίτομος Ι, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2005
- 7) Δ. Καλλινίκου, Πνευματική Ιδιοκτησία & Συγγενικά Δικαιώματα, Π. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 2000

⁴¹ Δημητρόπουλος, ο.π., σελ. 250

- 8) Δ. Κόρσος, Η ελευθερία της τέχνης, της επιστημονικής ερεύνης και της διδασκαλίας κατά το σχέδιον του νέου Συντάγματος, ΕΔΔΔ, 1975, σελ. 117
- 9) Δ. Κόρσος, Το Νομικό Όριο της Ελευθερίας της Τέχνης, (Απόφασις Mephisto του Γερμανικού Συνταγματικού Δικαστηρίου), Mólanges ω la mólmoire de Michel Dendias, 1978, σελ. 137.
- 10) Γ. Κουμάντος, Πνευματική Ιδιοκτησία, Έβδομη Έκδοση, Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2000
- 11) Γ. Μουρέλος, *Τέχνη και γνώση σε Αφιέρωμα στον Κων/νο Τσάτσο*, σελ. 212
- 12) Γ. Παπαδημητρίου, "Η συνταγματικότητα της κατάσχεσης φωνογραφημάτων που έχουν παραχθεί κατά παράβαση ρήτρας αποκλειστικής συνεργασίας", ΔΕΕ 3/2001, σελ. 232 - 234
- 12) Εμμ. Ρούκουνας, *Διεθνής Προστασία Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 1995
- 13) Δ. Σιδέρης, *Άσεμνα θεάματα και κινηματογράφος*, Αρμ 1984, σελ. 103
- 14) Β. Σκουρής, *Η ελευθερία της διαφήμισης*, ΕΕυρΔ 1989/ 2, σελ. 193-206
- 15) Συλλογικός τόμος "Facteurs culturels dans l' action normative de l' Union Européenne", Σάκκουλας - Bruylant, Ιούλιος 2002
- 16) Κ. Χρυσόγονος, *Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα*, Σάκκουλας, 1998